

Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar

Mehmet KARAYAMAN*

ÖZET

19. yüzyıldan itibaren endüstriyel bir ürüne dönüşen şeker, halkın temel tüketim maddelerinden biri haline gelmiştir. Şeker, Osmanlı Devleti'nin en çok ithal ettiği ürünler arasında yer almıştır. Devlet tarafından sağlanan teşviklere rağmen, Osmanlı Devleti'nde şeker endüstrisi gelişmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ülke kalkınmasında tarıma ve tarımsal ürünlere dayılı endüstriye öncelik vermiştir. Çıkarılan teşvik yasaları ile 1926 yılında Uşak ve Alpullu'da şeker fabrikaları kurulmuştur. Daha sonra kurulan Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikaları ile Türkiye, ihtiyaç duyduğu şeker kendi imkânları ile üretir hale gelmiştir. 1926 yılında Şeker İnhisarı İdaresi kurularak, şeker üretimi ve tüketimi üzerinde devletin kontrolü sağlanmıştır. 1930'lü yıllarda dünya piyasalarında şekerin ucuzlamasına rağmen, Türkiye'de şeker fiyatlarının yükselmesi halkın tepkisine neden olmuştur. Hükümet, Viyana Beynelmilel Şeker İstatistik Birliği Şefi Doktor Gustav Mikusch'ı Türkiye'ye davet ederek, şeker üretimi ve sorunları hakkında bir rapor yazmasını istemiştir. 1935 yılında yapılan düzenleme ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurularak, ülkedeki bütün şeker fabrikaları devletin kontrolüne geçmiştir.

Bu çalışmada, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin izlemiş olduğu şeker politikası ve şeker üretimi, Şeker İnhisar İdaresi, şeker fiyatlarındaki iniş-çıkışlar, Gustav Mikusch Raporu ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Şeker, Şeker İnhisar İdaresi, Gustav Mikusch Raporu, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Şeker Fabrikaları.

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Uşak.
e-posta:mkarayaman@hotmail.com

The Sugar Industry and its Policies During Atatürk's Era

ABSTRACT

Sugar, which has turned into an industrial product beginning from the 19th century, has also become a basic consumer item. Sugar was among the most imported products of the Ottoman State. In spite of government promotions, the sugar industry could not develop in the Ottoman State.

The Republic of Turkey prioritised agriculture and agricultural products industry in state economic development. In 1926 sugar factories in Uşak and Alpullu was founded by promotion laws. With later founded sugar factories of Eskişehir and Turhal, Turkey became able to produce the needed sugar. In 1926 Sugar Monopoly Administration was founded, thus state monopoly over sugar was established. In 1930s the fact that sugar prices decreased in world markets, but increased in Turkey, caused public reactions. Government invited Doctor Gustav Mikusch, the chief of Vienna International Sugar Statistics Union, and asked him to write a report on sugar production and its problems. With the regulation made in 1935, Turkish Sugar Industries Inc. Co. was founded and all sugar factories in the country became state-controlled.

In this article we tried to give information about sugar policies followed by Turkey in the early years of the Republic and sugar production, Sugar Monopoly Administration, increases and decreases in sugar prices, Gustav Mikusch Report and Turkish Sugar Industries Inc. Co.

Key Words: Atatürk Era, Sugar, Sugar Monopoly Administration, Gustav Mikusch Report, Turkish Sugar Industries Inc. Co., Sugar Factories.

19. yüzyılda şeker fabrikalarının kurulması ile endüstriyel bir ürüne dönüşen şeker, uluslararası ticarete önemli bir ürün haline gelmiştir. Şeker fabrikalarının artması beraberinde şeker üretiminin artmasına neden olmuş, üretimdeki artış şeker talebinden daha hızlı olduğu için, uluslararası ticari rekabeti artırmıştır.

Şeker kamışı ve şeker pancarı üretimi için uygun iklim ve toprak özelliklerine sahip olan Osmanlı Devleti, şeker sanayinin gelişmesi için pek çok kişiye şeker fabrikası kurma imtiyazı vermişse de netice alınamamıştır. Osmanlı Devleti, tükettiği şekerin tamamını ithal etmek zorunda kalmış, şeker üreten devletler Osmanlı pazarına hakim olmak için kıyasıya bir mücadelenin içine girmişlerdir.

1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı, uluslararası ticaretin kesintiye uğramasına neden olmuş, özellikle gıda maddelerinin temininde zorluklar yaşanmıştır. Savaş boyunca en çok sıkıntısı çekilen gıda maddelerinden biri de şeker olmuştur. Güneydoğu Avrupa devletlerinin uluslararası ticaretten tecrit edilmesi, savaş yıllarında pancar ziraatı ve şeker sanayinde çalışan işçilerin silâh altına alınması ve pancar tarlaları ile şeker fabrikalarının kısmen harp sahaları içinde kalması nedeniyle, şeker üretiminde büyük bir düşüş yaşanmıştır. 1910-1911 ve 1913-1914 kampanyaları döneminde dünyada üretilen şeker miktarı 17,5 milyon tona ulaşmışken, 1919-1920'de üretim 15,5 milyon ton civarına inmiştir¹. Bu durum şeker imalatında, şeker kamışının tekrar ön plana çıkmasına neden olmuştur. 1919 yılında şeker pancarından 3.5 milyon ton şeker elde edilirken, şeker kamışından elde edilen şekerin miktarı 11 milyon tona çıkmıştır².

Osmanlı Devleti, I.Dünya Savaşı sırasında ülkenin ihtiyacı olan şekerini temin etmek için, Rusya'dan toz şeker, Avusturya ve Hollanda'dan kesme şeker ithal etmeye başlamıştır. Savaş nedeniyle şeker fiyatları yükselmiş ve bir okka şekerin fiyatı dört liraya kadar çıkmıştır. Hükümet tarafından, şeker temininde çekilen sıkıntıları sona erdirmek amacıyla, 19 Haziran 1918 ta-

1 BCA., 30.10/181.248.7.

2 Refii Şükrü Suvla, **Bugünkü Harp Karşısında Dünyada ve Türkiye'de Şeker Me-selesi**, İstanbul 1941, s.6.

rihinde üç maddelik bir kararname yayınlanmıştır. Kararname ile şekerin, İaşe Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından ithal edilmesine karar verilerek, şeker ithalatı ve şeker fiyatında devlet kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır³.

Cumhuriyet Döneminde Şeker Sanayi

I.Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde şeker temininde yaşanan sıkıntılar, şekerde dış devletlere olan bağımlılığı sona erdirmeye yönelik adımların atılmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan ekonomik seferberlikte, şeker sanayinin gelişmesi ve buna bağlı olarak şeker kamışı ve şeker pancarı tarımının yaygınlaştırılması, öncelik verilen konuların başında gelmiştir. Atatürk, şeker sanayinin gelişmesi yolunda atılacak adımların önemini şu sözlerle ifade etmiştir; “*Memleketimizin her müsait mıntkasında şeker ihtiyacının temini mühim hedeflerimiz arasında tanınmalıdır*”⁴.

Cumhuriyetin ilk yıllarında şeker sanayinin kuruluşuna verilen önem hakkında Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketinin ilk genel müdürü Kazım Taşkent şu bilgileri vermektedir;

“Şeker sanayinin kuruluşuna başlandığı zaman, Cumhuriyetin ilanından iki yıl geçmişti. Cumhuriyetin kuruluşunda memleketimizde iktisadi varlık diyebileceğimiz bir şeylerimiz de yoktu. Büyük Atamız, Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra Türkiye İş Bankasının meydana gelme şartlarını saptamakla ve kurulmasını temin etmekle, iktisadi hayatımızın temeline ilk taşı yerleştirmiş bulundular.

İktisadi gelişmelerle ilgili düşünceler, çalışmalar ve tartışmalar yoğunlaşıyordu. Hammaddesi memlekette bol olan yerli tüketimle ilgili endüstri branşlarına büyük önem verilmesi lazım geldiği belirtiliyordu.

3 BOA., MV., 249/118.

4 İlhan Tarus, **Uzun Atlama**, Ankara 1957, s.10.

“Üç beyazlar” ve “Üç karalar” sloganı bu sıralarda ortaya atıldı. Şeker sanayinin kurulması mevzuu üzerinde de ehemmiyetle duruluyordu. Birbirini takip eden iki büyük harpte (Birinci Dünya Harbi ve İstiklal Savaşı) şeker yokluğundan çekilen sıkıntı çok büyüktü. Bu sebeple, her şeyden evvel, memlekette şeker üretiminin gerçekleşmesi lazımdı. Bunu herkes istiyordu. Çok geçmeden Atatürk tarafından şeker fabrikalarının kurulması kararı verildi. 1925 yılında çıkan bu karar, memleketin artık şekersiz kalmayacağı müjdesiydi”⁵.

17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de düzenlenen İktisat Kongresinde ülke ekonomisine yeni bir yön verilmeye çalışılmış, çeşitli meslek guruplarının temsilcilerinin katılımı ile toplanan Kongrede, ülke sorunlarına yönelik yeni çözüm önerileri tartışılmıştır. Kongre sonunda alınan kararlar arasında yer alan 16. Maddede, “Memleketimizde pancar yetiştirilerek, şeker fabrikaları tesis ve ziraatta münavebe usulünün tevsii ve bu suretle hayvanatımızın ve hububatımızın ıslah ve çoğaltılması”⁶, gerektiği ifade edilmiştir.

İktisat Kongresi’nde alınan kararlar ilk meyvelerini vermeye başlamış, şeker fabrikalarının kuruluşunu teşvik etmek amacıyla bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. 25 Ocak 1925 tarihinde, Bakanlar Kurulu tarafından “601 Sayılı Şeker Fabrikalarının Tesisinin Teşvikine Dair Kanun” teklifi hazırlanarak TBMM’ne sunulmuştur⁷. 5 Nisan 1925 tarihinde yürürlüğe giren “Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyaz ve Muafiyet Kanunu” ile şeker fabrikası kuracak olanlara bazı kolaylıklar sağlanmıştır⁸.

5 Kazım Taşkent, “İlk Genel Müdürümüz Sayın Kazım Taşkent’in Cumhuriyetin 50.Yılında Şeker Sanayimize Dair Hatırları”, **Pancar, Cumhuriyetin 50. Yılı Özel Sayısı**, Aralık 1973, s.20.

6 A. Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, s.30; A.Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir**, Dördüncü Baskı, Ankara 1997, s.336.

7 **BCA.**, 30.18.1.1./12.72.9.

8 **Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayi**, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara 2003, s.10.

Sağlanan kolaylıkların başında, kurulacak şeker fabrikalarına komşu beş il hududunu geçmemek şartıyla 25 yıl süreli, fabrika tesis ve işletme imtiyazı verilmesi, yetiştirilen pancarlardan on yıl süre ile mahsulât-ı araziye vergisi alınmaması, temettü vergisinin şeker sanayinde çalışan işçilerden on sene süre ile alınmaması, hisse senetlerinin damga resminden muaf tutulması, kurulacak şeker fabrikasını dış rekabete karşı korumak için, üretilecek şekerin sekiz yıl istihlak vergisinden muaf tutulması, işletme malzemesi olarak kullanılan maden kömürü, linyit ve kireç taşı üretimi için işletilecek maden ocaklarının vergiden muaf tutulması, fabrika kurulması için gerekli arazinin bir hektardan beş hektara kadar olan kısmının devlet tarafından ücretsiz olarak verilmesi, şayet bu arazi şahsa ait ise istimlâk kanununa göre istimlâk edilmesi, fabrikanın ihtiyacı olan ham madde ve fabrika tarafından üretilen ürünün, devlet tarafından işletilen araçlarla üçte bir oranında ucuza taşınması gelmekteydi⁹.

1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda, şeker sanayini destekleyen maddeler de yer almış, 601 Sayılı Kanunda şeker fabrikası kuracaklara sağlanan kolaylıklar artırılmıştır. 601 Sayılı Kanun 1956 yılına kadar bazı değişikliklerle yürürlükte kalmış, bu tarihten sonra 6747 Sayılı “Şeker Kanunu” yürürlüğe girmiştir¹⁰.

Yasal düzenlemelerin sağladığı olanaklar sonucunda, önce Uşak ve Alpullu'da daha sonra da Eskişehir ve Turhal'da şeker fabrikaları kurularak, şeker sanayinin temelleri atılmıştır.

Şeker Kamışı ve Şeker Pancarı Tarımının Yaygınlaştırılması

II. Meşrutiyet Döneminde, Almanya'dan getirilen pancar tohumları ziraat memurlarının görev yaptığı Anadolu şehirlerinde ektilmiş ve istihsal edilen pancarlar Avrupa'da tahlil ettirilmiştir¹¹. Osmanlı Devleti'nin son

9 Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun, 1341 (1925), s.1-2.

10 Sedat Avcı, “Türk Şeker Sanayinin Kuruluş ve Gelişmesinde Devletin Etkisi”, *Coğrafya Dergisi*, Sayı:4, İstanbul 1996, s.296.

11 İhsan Abidin (Akıncı), *Şeker: Yetiştirmeden Bitirmeye Kadar*, Türkiye-Dış Memleketler, İstanbul 1934, s. 41.

dönemlerinde başlayan şeker kamışı tarımının yaygınlaştırılmasına yönelik çabalar, Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir. Türkiye’de şeker kamışı tarımının yaygınlaştırılması ve bundan şeker çıkartılması konusunda bilgi sahibi olmak amacıyla, 1928 yılında Fransa’dan bir uzman getirtilerek, Antalya, Mersin ve Adana’da şeker kamışı yetiştirme denemeleri yaptırılmıştır¹². Ancak çalışmalar neticesiz kalmıştır.

Şeker tüketiminde artış ve buna bağlı olarak artan şeker pancarı tarımının ülke ihtiyacını karşılamaya yetmeyeceği düşüncesi, 1937-1938 yıllarında şeker kamışı tarımının yaygınlaştırılmasını tekrar gündeme getirmiştir. Ayrıca şeker kamışından şeker elde etmenin, şeker pancarından şeker elde etmeye göre pek çok avantajları da bulunmaktaydı. Bunlarında başında; aynı kapasitedeki bir şeker pancarı fabrikasının ihtiyacı olan ekim sahasının üçte biri kadar bir saha ile şeker kamışı fabrikasının yetinebilmesi, kamış sahasının fabrikaya ait olması bakımından ham maddesini daha emniyetli bir şekilde temin edebilmesi, pancarın verim azlığı ve münavebe zaruretleri dolayısıyla, pancar sanayinin çok geniş bir sahada çalışmak mecburiyetine karşılık, kamış sahasının çok daha sınırlı ve şeker fabrikasına mücavir bir arazide çalışabilmesi, yakıt ve buharın temini için pancar fabrikalarında yakılan kömüre mukabil, kamışın usaresi alındıktan sonra geriye kalan ve “bagas” denilen küspenin yakılabilmesi gibi avantajlar başta gelmekteydi¹³.

1939 yılında, Adana’da şeker kamışı tarımının yaygınlaştırılması için yeni denemeler yapılmasına karar verilmiş ve Hollanda’dan uzmanlar getirtilmiştir. Türkiye’den de Hindistan, Cava ve Mısır’da incelemeler yapmak üzere heyetler gönderilmiştir. Ancak yapılan incelemeler sonunda, Adana’nın şeker kamışı tarımı için uygun ekolojik şartlara sahip olmadığı görülmüştür¹⁴. Ayrıca Çukurova’da pamuk tarımının yapılması ve pamu-

12 Sait Tahsin Tekeli, **Şeker Sanayinin Millet İktisadımızdaki Yeri ve Önemi**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 1964, s.9.

13 Thomas Geerdes, **Ana Besin Maddelerinden Şeker ve Tarihi**, Çeviren: Cihad Gökdağ, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayını, Ankara 1966, s.147.

14 Tekeli, **a.g.e.**, s.10.

ğün, şeker kamışına oranla daha kârlı bir tarım ürünü olması da, şeker kamışı tarımının desteklenmesine engel olmuştur¹⁵.

Türkiye, şeker kamışı yerine şeker pancarı tarımının yaygınlaşmasına daha fazla önem vermiştir. Zira şeker pancarı tarımının artması, ispiroto, ekmek mayası, fabrika makinelerinin imali gibi şeker pancarına bağlı pek çok yan sanayi ve tarımsal faaliyetlerin, toprağın veriminin ve değerinin artmasına, köylünün refah seviyesinin yükselmesine, hayvancılığın gelişmesine, daha fazla işçinin istihdam edilmesine, makine ve gübre kullanımının yaygınlaşmasına neden olmaktadır¹⁶.

Şeker pancarı tarımına verilen önem sayesinde, şeker pancarı üretiminde hızlı bir artış yaşanmıştır.

Pancar Ekilen Sahaların Genişliği¹⁷

Alpullu		Uşak	
Yıl	Dönüm	Yıl	Dönüm
1926		1926	21.850
1927	34.490	1927	26.750
1928	36.491	1928	31.194
1929	30.006	1929	24.931
1930	48.947	1930	49.033
1931	87.451	1931	53.822
1932	106.346	1932	52.722
1933	171.895	1933	59.670

15 Suvla, *a.g.e.*, s.20.

16 Suvla, *a.g.e.*, s.20.

17 Seyfi Cenap, "Şeker Sanayi", *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sene:1934, Numara:5, s.191.

Pancar ekim sahalarının genişlemesi, Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikalarının kâra geçmesi, yeni şeker fabrikalarının kurulmasını gündeme getirmiştir. 1932 yılı sonuna doğru, İş Bankasının %50, Ziraat Bankasının %24,5; Sanayi ve Maadin Bankasının %24,5 sermaye ile ortak olduğu, 3 milyon lira sermayeli “*Anadolu Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi*” kurulmuştur. Şirket süratle işe başlayarak, 1 Şubat 1933 tarihinde Eskişehir’de üçüncü şeker fabrikasının temelini atmış, 20 Ekim 1933 tarihinde de fabrikayı işletmeye başlamıştır. Eskişehir’de şeker fabrikasının montajı devam ederken, İş Bankası ve Ziraat Bankası tarafından 3 milyon lira sermaye ile kurulan diğer bir anonim şirket de, dördüncü şeker fabrikasının kurulması için çalışmalara başlamıştır. Sivas’ta kurulması düşünülen fabrika, daha uygun koşullara sahip olduğu için, Turhal’da kurulmuştur. 7 Kasım 1933 tarihinde temeli atılan fabrika, kısa süre sonra işletmeye açılmıştır.

Şeker İnhisar İdaresi

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir yandan sanayinin gelişmesi için teşvik yasaları çıkartılırken diğer yandan da yerli sanayiye korumaya yönelik politikalar izlenmiştir. Bu konuda devleti sıkıntıya sokan en önemli mesele, Lozan Anlaşması ve anlaşmadan doğan yükümlülüklerdi. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşması’na ekli Ticaret Sözleşmesi, 5 yıllık bir süre için Türkiye’nin etkili bir koruma politikası uygulamasını önleyen hükümler içermektedir. Buna göre Türkiye, 24 Ağustos 1929 tarihine kadar bazı ülkelere, 1 Eylül 1916 tarihindeki Osmanlı gümrüklerini uygulamayı kabul etmiş, yurda mal sokmaya ve yurttan mal çıkarmaya ilişkin yasakları kaldırmayı ve bunları yeniden koymamayı taahhüt etmiştir. Bu durum, hükümetin dış ticareti ve sanayiye korumaya yönelik adımlar atmasına engel olmuştur.

Lozan Anlaşması’nda, Türkiye’nin herhangi bir mal üzerinde inhisar (tekeli) oluşturmamasını engelleyici herhangi bir hüküm bulunmamaktaydı. Yerli sanayi korumak amacıyla harekete geçen Cumhuriyet idaresi, bir yandan şeker sanayinin gelişmesi için teşvik yasaları çıkararak, şeker fab-

rikası kuracaklara bazı kolaylıklar getirmeye çalışmış diğer yandan da şeker ithalatı ve tüketiminde devlet kontrolünü sağlayacak düzenlemeler yapmıştır. Gümrük düzenlemeleri ile ilgili olarak Lozan Anlaşması'nda kaynaklanan yükümlülükler sona erinceye kadar, şekerden dolayı yoldan vergi almak için Şeker İnhisar İdaresi kurulmuştur¹⁸.

4 Kasım 1925 tarihinde, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan “Şeker İnhisarı Hakkındaki Kanunu Layihası”, TBMM’ne sunulmuştur¹⁹. Şeker inhisarı ile ilgili olarak hazırlanan kanun teklifinin gerekçesinde şu ifadeler yer verilmiştir;

“Türkiye dâhilinde hariçten tasfiye olunmuş yahut olunmamış şeker ithali ve şekerin dâhilde imali hükümetin taht-ı tasarrufundadır. Bulama, lokum ve alelumum şekerleme, halveyat, şekerli şuruplar, içkiler, meyve şekerlemesi, çikolata ve emsalinin memlekete hariçten ithali memnudur. Şeker, memlekette muntahit fiyatla satılır. Fiyatları altı ayda bir tespit edilir. Kambiyoda yüzde yirmi tahvil olursa daha evvel de olabilir. İnhisar resmi, kilo başına yirmi yedi kuruştur. İnhisar, doğrudan doğruya hükümetçe idare olunursa şahsiyet-i hükmiyeyi haiz ticari esasata müstenit olacaktır. Şirketin ayrıca altı kişilik meclis-i idaresi olacaktır. İnhisar müdür-i umumisi, Maliye Vekâletince intihap olunacaktır”²⁰.

25 Ocak 1926 tarihinde TBMM’de görüşülerek kabul edilen, “724 Numaralı Şeker İnhisar Kanunu” ile şekerin Türkiye’ye girişi ve dağıtımı devletin kontrolüne geçmiştir. Bu kanun ile hükümet, şeker ithalatını kontrol altına aldığı gibi içeride üretilen yüksek maliyetli şekeri de satın almayı taahhüt ederek, şeker sanayi üzerindeki koruyucu ve denetleyici vasfını artırmıştır. Ayrıca devlete, ithal edilen şekerden kilo başına 8 kuruş “İnhisar vergisi” alma hakkı tanınmıştır²¹.

18 Cumhuriyet, 19 Ağustos 1930.

19 BCA., 30.18.1.1/16.68.4.

20 Cumhuriyet, 8 Teşrinisani (Kasım) 1925.

21 Abdullah Türkoğlu, “Türkiye’de Şeker Politikası”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 12, No: 3-4, s. 111.

Şeker İnhisarı Kanunun 9. maddesi gereğince, şeker üretimi, tüketimi ve ithalatında devlet kontrolünü sağlamak amacıyla 1926 yılında “Şeker İnhisar İdaresi” kurulmuştur. 11 Şubat 1926 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile, Şeker İnhisar Müdüriyetine aylık 400 lira tahsisatla, daha önce Varidat Müdür-i Umumisi olarak görev yapmış olan Lütfi Bey tayin edilmiştir²². Şeker İnhisar İdaresinde oluşturulan idare meclisine, 9 Şubat 1926 tarihinde Çatalca Mebusu Şakir Bey, Beyazıt Mebusu Şefik, Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi ve Kars Mebusu Ağaoğlu Ahmet Beyler atanmıştır²³.

Şeker İnhisar İdaresi müdür ve idare meclisinin görev ve sorumlulukları ile ilgili bir nizamname hazırlanmış ve 21 Şubat 1926 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe girmiştir²⁴.

Şeker üzerinde oluşturulan inhisar idaresi, kuruluşundan kısa süre sonra tenkit edilmeye başlanmış ve kaldırılması gerektiği yönünde görüşler belirtilmiştir. Bu konuda, Mehmet Asım tarafından Vakit Gazetesinde kaleme alınan makalede şunlar ifade edilmiştir;

“Malum olduğu üzere Lozan Muahedesi mucibince dâhilde imal edilemeyip hariçten celp edilen eşyanın gümrük resminin tezyidi memnu idi. Bundan dolayı şeker üzerine mevzuhan gümrük ve istihlak resmi tezyid olunamıyordu. Hâlbuki Trakya ve Uşak Şeker Fabrikalarının memleketimizde şeker imaline başlaması vaziyeti değiştirmiştir. Binaenaleyh hükümet şeker üzerinden aldığı inhisar resmini şimdi, gümrük ve istihlak resmine zam ederek inhisar idaresini kaldırabilir. Herhalde beynelmilel mukavelata müstenit bir mani mevcut değilse bu tedbirin tatbikinde tereddüt eylememek lazım gelir”²⁵.

1927 yılında, 25 Ocak 1926 tarihinde çıkarılan 725 Numaralı Kanunla kurulan, Benzin ve Petrol İnhisar İdaresi²⁶, Şeker İnhisar İdaresi ile birleş-

22 BCA., 30.11.1/22.6.7.

23 BCA., 30.18.1.1./17.92.5.

24 BCA., 30.18.1.1./17.94.9.

25 Mehmet Asım, “Şeker İnhisarı”, **Vakit**, 23 Teşrinisani 1926.

26 BCA., 30.11.1/32.13.3.

tirilerek ismi, “*Şeker, Petrol ve Benzin İhissarları İdaresi*” olarak değıştirilmiştir. Hazırlanan yeni nizamname ise 13 Ekim 1927 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe girmiştir²⁷. İhissar İdaresinin, masraflarına karşılık olmak üzere ithal olunan petrol, benzin, şeker ve şekerli maddelerin beher kilosundan, inhissar resmi olarak bir kuruş ve yirmi para almasına karar verilmiştir²⁸.

Lozan Anlaşması’nda yer alan ve 5 yıllık bir süreyi kapsayan bağlayıcı hükümlerin sona ermesiyle birlikte, 1 Haziran 1929 Tarih ve 1499 Sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu çıkartılmış ve Şeker İhissarı Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Yapılan düzenlemelerle Şeker, Petrol ve Benzin İhissarlarının vazifesi, 3 Haziran 1930 tarihinde sona ermiştir²⁹.

22-23 Nisan 1930 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirilen Sanayi Kongresinde, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, sanayi üretiminin durumu, sanayi sektörlerinin sorunları ve çözüm önerileri tartışılmıştır. Kongrede, daha önce Uşak Şeker Fabrikasında müdür olarak görev yapan İlhami Nafiz Bey tarafından, “*Şeker Sanayimiz*” başlıklı bir rapor sunulmuştur. Raporda şeker sanayinin kısa bir tarihçesi verilerek şeker üretiminin önemi, Şeker İhissar Kanunu’ndan elde edilen faydalar, şeker üretiminde maliyetin artmasına neden olan unsurlar, şeker sanayinin sorunları ve çözüm önerileri hakkında bilgi verilmiştir. Raporda, şeker sanayinin en önemli sorununun sermaye sorunu olduğu belirtilerek şunlar ifade edilmiştir;

“Mesele her şeyden evvel sermaye tedariki meselesidir. Memleketimizin umumi sermaye ve iktisadi vaziyetine göre tamamen değil hatta ehemmiyetli bir kısmının bile yerli servetle tedariki kabil olmayacağı mütalaasında olduğumu arz ederim. Binaenaleyh ecnebi sermayesinin bu şube-i san’atla alakasını temini lazımdır. Bu sermayenin bilhassa şekercilikte çalışması iktisat-ı milli namına şayanı

27 BCA., 30.18.1.1./26.57.6.

28 BCA., 30.11.1./48.15.2.

29 BCA., 30.11.1./55.12.5.

*arzudur. Çünkü şekerliliğin en mühim fevaidi memleket ziraatına-
dır. Diğer cepheden bakılırsa şekerlilik bugünkü şariat dahilinde sa-
nayicilerine külliyetli menfaat temin eder. Ecnebi sermayesi
şüphesiz bu menfaati talep edecektir. Fakat memleket ziraatına ve
sair iktisadi sahalarda çok yüksek menafi temin edecek böyle bir
faaliyete mukabil, ecnebi sermayesinin temin edeceği menfaatleri
kıskanmamalıdır”³⁰.*

Şeker sanayini korumaya yönelik olarak çıkarılan kanunlardan ve teş-
viklerden beklediğini bulamayan Hükümet, 19 Haziran 1930 Tarih ve
1709 Sayılı bir kanunun çıkararak, şeker sanayini devletin kontrolüne
almak istemiştir. Şeker sanayinde yaşanan sermaye sorununu çözmek için
de şeker fabrikalarının, milli bankaların iştiraki ile kurulacak bir şirkete dev-
redilmesi ve Maliye Vekaletinin, 2.5 milyon lira sermaye ile şirketin ortağı
olması planlanmıştır³¹.

Ancak Kanun tatbik edilememiş, Uşak Terakki-i Ziraat Türk Anonim
Şirketi tarafından işletilen Uşak Şeker Fabrikasının tasfiye edilmesine iliş-
kin, 21 Mayıs 1930 Tarih ve 9391 Numaralı Bakanlar Kurulu Kararı, 22
Ekim 1930 tarihinde alınan bir başka Bakanlar Kurulu Kararı ile iptal edil-
miştir³².

Son Posta Gazetesinde yer alan, “Bugünün Meselesi: Şekeri Neden
Bu Kadar Pahalı Yemek Mecburiyetindeyiz?” başlıklı yazıda, devletin şeker
fabrikalarını satın alarak yerli şeker üretimini artırmaya çalışmasının yanlış
bir politika olduğu savunulmuş, devletin Alpullu ve Uşak Şeker Fabrika-
larını yaşatabilmek için, halktan okka başına 30 kuruş fazla para aldığı ifade
edilerek, şekerin pahalı olmasının nedeninin, “Memlekette yaşaması müm-
kün olmayan şeker sanayinin himayesine önem verilmesi ve bu fabrikaları
besleyip büyütme arzusu” olduğu ifade edilmiştir³³.

30 İlhami Nafiz, “Şeker Sanayimiz”, 1930 Sanayi Kongresi Raporlar, Zabıtlar, An-
kara 2008, s.233.

31 Turan Veldet, 30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi, Cilt: 2, Türkiye Şeker Fabrika-
ları Neşriyatı, Ankara 1958, s.555-556.

32 BCA., 30.18.1.2/14.70.13.

33 Son Posta Gazetesi, 8 Ağustos 1930.

Devletin, şeker üretimi ve tüketiminde belirleyici rol oynaması, 1930 yılında Ali Fethi (Okyar) tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası tarafından da eleştirilmiştir. Şeker meselesi, Serbest Cumhuriyet Fırkası tarafından, ekonomi alanında Cumhuriyet Halk Fırkası'na yöneltilen eleştirilerin temelini teşkil etmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası, “*Şeker tekeli*” üzerinde durarak, devletin ucuza ithal ettiği şekerı pahalıya sattığını, fiyat farkının vergilerden değil devletin ithal edilen şekerı birkaç aracı ile piyasaya sürmesinden ve bu araçların yüksek oranda kar elde etmesinden kaynaklandığını, devlet eliyle bazılarının zengin edildiğini, yolsuzluk yapıldığını iddia ederek bu işte İktisat Vekili Şakir (Kesebir) Beyin parmağı olduğunu ileri sürmüştür³⁴.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın şeker inhisarı konusundaki görüşlerini, kısa bir süre Şeker İnhisar İdare Meclisi'nde aza olarak görev yapan Ahmet Ağaoğlu şöyle izah etmiştir;

“Şeker inhisarı bir facia ve bir cürümdür. Dünyanın hiçbir tarafında gıda madde ve ihtiyaçları inhisar altına alınmamıştır. Şekerin okkası hariçten buraya on sekiz kuruşa mal oluyor. Hâlbuki biz şekerı altmış küsur kuruşa yiyoruz. Hariçten getirilen şeker, buraya beş-altı komisyoncu vasıtasıyla geliyor. Beş-altı kişinin getirdiği şekerden okka başına sekiz kuruş vergi almak için koca bir daire kuruldu. Burada seksen kişi çalıştı ve bu iş için senede bir milyon lira sarf edildi. Şimdi de bir sürü vergi konu. Bütün bu para halka yükletildi. Bu mu Devletçilik?”³⁵.

Hükümet, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın eleştirilerine rağmen, şeker üretimi ve tüketimi konusundaki kontrolünü sürdürmüş, bir yandan yerli şeker üretimini artırmaya çalışırken diğer yandan da şeker üzerinden alınan vergilerle devletin gelirlerini artırmaya çalışmıştır. 1926 yılında çıkarılan 724 Sayılı Kanunla şeker inhisarı oluşturulurken, devletin hariçten ithal edilecek şekerden kilo başına 27 kuruş, ülke içinde üretilen şekerden ise

34 **BCA.**, 30.10/181.248.7.; Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, İstanbul 1982, s.138-139.

35 Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.127-128.

8 kuruş vergi alması öngörülmüştür. 12 Haziran 1930 tarihinde kabul edilen 1718 Sayılı Kanun ile şeker istihlak (tüketim) vergisi yürürlüğe girmiştir. Önce kiloda 6 kuruş olan istihlak vergisi, 1994 Sayılı Kanun ile 8 kuruşa, 5 Mayıs 1934 tarihinde yürürlüğe giren 2472 Sayılı Kanunla 12 kuruşa çıkarılmıştır³⁶. İthal edilen şekerden alınan vergi ise kilo başına 27.5 kuruş olarak belirlenmiştir. Bu sayede yerli şeker, yüksek gümrük vergileri ile himaye edilmeye çalışılmıştır³⁷.

Şeker Fiyatında İniş-Çıkışlar

1920'li yılların sonunda, dünya genelinde şeker üretiminde büyük bir artış yaşanmış ve üretim, 1930 yılında 28.000.000 tona yükselmiştir. Ancak üretim artışı ile birlikte tüketimin yeterince artmaması, 1930 yılında yaklaşık 3.000.000 ton şekerin depolarda bekletilmesine neden olmuştur. Bu durum şeker fiyatlarına yansımış, şeker fiyatlarında %52 oranında bir düşüş yaşanmıştır³⁸. Dünya borsalarında 1924 yılında kilosu 16.92 kuruştan satılan şekerin fiyatı, 1929 yılında 9.15 kuruşa, 1932 yılında da 4.28 kuruşa düşmüştür³⁹.

Şeker fiyatlarının düşmesi üzerine, şeker üreten devletler, 9 Mayıs 1931 tarihinde Paris'te bir araya gelerek, müzakereleri idare eden kişinin isminden dolayı, "*T.L.Chadbourne*" adını verdikleri bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre, 5 yıl süre ile ihracatta sınırlamalar yapılacak, anlaşmayı imzalayan her ülkeye belirli bir ihracat kontenjanı ayrılacaktı. Kısa süre sonra anlaşmanın etkisiyle şeker fiyatları biraz yükselmiş ancak anlaşmayı imzalayan devletler, şeker üreten devletlerin ancak %40'ını oluşturduğu için şeker fiyatlarında beklenen düzenleme sağlanamamıştır⁴⁰.

36 Türkoğlu, *a.g.m.*, s.111.

37 *BCA.*, 30.10/181.248.7.

38 Şevket Süreyya, "Şeker İstiklali ve 160.000 Ton Türk Şekeri", *Kadro Dergisi*, Sayı:2, İkinci Teşrin 1932, s.13.

39 Şevket Süreyya, "Milli İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz", *Kadro Dergisi*, Sayı 24, Birinci Kanunu 1933, s.9.

40 Hayrettin Şükrü, "Şeker Fiyatları Harbi", *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1933.

Dünyadaki hızlı fiyat düşüşüne rağmen, Türkiye'deki yüksek gümrük vergileri ile şeker sanayi korunmuş, fiyat düşüşünün etkisi sınırlı olmuştur. 1929 yılında Uşak şeker fabrikasında teslim edilen şekerin kilosu 38.27 kuruş iken, 1932 yılında 29.06 kuruşa inmiştir⁴¹.

Şeker fiyatlarındaki düşüş 1932 yılında yerini hızlı bir yükselişe bırakmış, Türkiye'deki şekerin fiyatı 1929 yılında dünya ortalamasının 2 katı iken bu oran, 1932 yılında beş katına çıkmıştır⁴². Şeker fiyatlarındaki ani yükselişten, şekerli gıda maddeleri üreten imalathane ve fabrikalar da etkilenmiş, piyasada toz şeker bulmakta güçlük çekmişlerdir. Bunun üzerine Şekerciler Cemiyeti üyeleri, İstanbul'da bir araya gelerek Ticaret Odasına yürümüşler, Ankara'ya giden Ticaret Odası heyetine, İktisat Vekâletine iletilmek üzere sorunlarını içeren bir rapor vermişlerdir⁴³.

1932 yılında şeker fiyatlarındaki hızlı yükselişin, şeker karaborsada satmak isteyenlerin bir oyunu olduğuna dair iddialar ortaya atılmıştır. Şeker bayiliği yapanlar ve şekerli gıda maddeleri üretenler, piyasada şeker azlığı, fiyatların hızla yükselişi ve şeker karaborsacılığı ile ilgili olarak Ticaret Müdüriyetine şikâyetlerini bildirmişlerdir. Ticaret Müdüriyeti meseleyi İktisat Vekâletine iletmış, İktisat Vekâleti de İhtikârla Mücadele Kanunu çerçevesinde, konunun araştırılması için İstanbul Valiliğine emir vermiştir. Bunun üzerine İstanbul'da şeker üzerinde karaborsa olup olmadığını araştırmak üzere bir komisyon kurulmuştur. Vilayet Mektupçusu Osman Beyin başkanlığındaki komisyonda, Ticaret Odasından Hüseyin Sabri, Şehir Meclisinden Galip Bey görev almıştır⁴⁴. Komisyon üyeleri Ticaret Odası, Ticaret Müdüriyeti, Borsa Komiserliği ve Alpullu Şeker Şirketine giderek incelemelerde bulunmuş, 29 şeker tüccar ve bayisini Komisyona çağırarak bilgi almıştır⁴⁵.

41 Şevket Süreyya, "Milli İktisat..", s.15.

42 Şevket Süreyya, "Milli İktisat..", s.15.

43 Cumhuriyet, 16 Şubat 1932.

44 Cumhuriyet, 23 Şubat 1932.

45 Cumhuriyet, 24 Şubat 1932.

Komisyon tarafından hazırlanan rapor, 2 Mart 1932 tarihinde savcılığa iletilmiştir. Rapor doğrultusunda, Trakya bölgesi ihtiyacı için ayrılan 101 vagon toz şekeri piyasaya geç sürdüğü iddiasıyla Alpullu Şeker Fabrikası hakkında, Sultanahmet Birinci Sulh Ceza Mahkemesinde dava açılmıştır⁴⁶.

Ülke içinde üretilen şeker miktarında ve şeker fiyatlarında artış meydana gelirken, şeker tüketimi ise düşmüştür, 1929-1930 yıllarında 70 bin tonu aşan iç tüketim, halkın satın alma gücünün azalması nedeniyle, 1934 yılında 50 bin tona düşmüştür. Şeker tüketimini arttırmaya yönelik çareleri konuşmak için bir araya gelen şeker fabrikaları temsilcileri, her fabrikaya muayyen satış mıntıkası tahsisine, şeker fiyatlarının aynı esaslara göre tespitine ve satışların müşterek bir büro vasıtasıyla yapılmasına karar vermişlerdir⁴⁷.

1932 yılında hükümet tarafından, şeker fiyatlarındaki hızlı artışı önlemek amacıyla, şeker, kahve ve çay ithalatının bir elden idare edilmesini ve ithal edilecek ürünlere karşılık, dışarıya mal satılmasını zorunlu kılan bir kanun tasarısı Meclise sunulmuştur. Türkiye'nin, dış ticaret açığını kapatmak için, satın alınan malın karşılığını yine malla ödeme esasına dayalı "takas" türünden antlaşmalar imzaladığı bir dönemde hazırlanan tasarı, oy çokluğu ile kabul edilmiştir⁴⁸. Mecliste alınan kararla ilgili olarak, İktisat Ve-kâleti tarafından 14 Aralık 1932 tarihinde yayınlanan tebliğde şunlar ifade edilmiştir;

"2054 Numaralı Kanunun hükümete verdiği salahiyyete müsteniden şekerin bir elden memlekete ithal ve idaresi hükümetçe kararlaştırılmıştır. Türkiye gümrüklerine gelmiş veya 15 Birinci Kanun tarihinde yolda bulunmuş olan şekerlerin muamelelerinin tasfiyesi maksadı ve mukabillerinde muamele vergisine matrah olan kıymetten yalnız gümrük resmi tenzil edildikten sonraki kıymetleri kadar Türk malı ihracı ve satılması ve gıdanın, yazılı hükümlere uygun

46 Cumhuriyet, 3 Mart 1932.

47 Türkoğlu, a.g.m., s.113.

48 Cumhuriyet, 3 Temmuz 1932.

bulunması şartıyla bu şekerin memlekete ithallerine müsaade edilmesi takarrür etmiştir.

Şekerin menşei olan memlekete göre İktisat Vekâletince tespit olunacak muadil kıymette Türk mahsulâtının, birinci kanunun on beşinci gününden itibaren o memlekete ihraç ve satılması mecburidir. Çekoslovakya için bu mahsul münhasıran fındık, Belçika için arpa ile 1930 senesi veya daha evvelki seneler mahsulü tütün, Macaristan için üzüm, incir ve fındık, Romanya için zeytin ve zeytinyağı, Hollanda için üzüm, incir ve 1930 senesi veya daha evvelki seneler mahsulü tütün olarak tespit edilmiştir. Rus şekerleri evvelce takarrür etmiş olan esaslar dâhilinde getirilecektir.

İhraç edilen malı gittiği mahalde gümrük rüsumunun tediye edildiğinin ve satılmış olduğunun ispat olunması ve aynı zamanda o mahalde bulunan Türk sefir veya en büyük hariciye memurunun tasdiklerini havi vusul şahadetnamesi ibraz edilmesi mukabilinde şekerlerin memlekete ithaline gümrükçe müsaade olunacak ve keyfiyet İktisat Vekâletine bildirilecektir”⁴⁹.

Hükümetin şeker ithalini kontrol etmek istemesi ve şeker ithali karşısında ihracat yapma zorunluluğu getirmesi, şeker fiyatlarının daha da artmasına neden olmuştur. Şevket Süreyya (Aydemir) Bey kaleme aldığı makalede, şeker fiyatlarının yükselmesi hakkında şunları ifade etmiştir;

“Bugünkü istihlak miktarının azlığı, hiç şüphe yok şeker fiyatlarının fazla yüksekliği ve pahalılığı ile tabiatı ile bağlıdır ve pahalılık devlet hazinesine aktığı için milli gelire karışan vergilerden mütevellit değildir. Vergiler haricinde de Türk şeker pahalıya mal oluyor ve pahalı satılıyor ve hesaplı bir devlet kontrolü veya idaresi altına alınmadıkça;

1-Şekerimizin maliyet fiyatının cihan fiyatına yaklaştırılması,

2-Şekerimizin dahili satış fiyatının şeker istihlakini çoğaltacak ve Türk istihlakini cihan vasati istihlakine yaklaştıracak bir hadde indirmesi kabil olmayacaktır.

⁴⁹ Cumhuriyet, 15 Kânunuevvel 1932.

Bazen, hatta gazete sütunlarına kadar geçen umumi bir telakkiye göre bizde şekerin pahalılığının asıl sebebi, Türkiye’de şeker fabrikalarının köylüden pahalıya pancar satın almasıdır. Binaenaleyh müstehlikin ödediği fazla fiyat nihayet ve dolayısıyla köylü eline intikal ettiği için vaziyeti tabii görmek lazımdır. Hâlbuki hakiki manzara böyle değildir ve şekerimizin cihan maliyet fiyatına göre ölçüsüz yüksekliğinde köylüye fazla bir fiyat ödenmiş olmak gibi bir vaziyet yoktur. Bilakis Türkiye’de bize temin ettiği pancara veya şeker usaresine mukabil köylüye ödenen para, Avrupa fiyatlarına nazaran daha aşağıdadır. Binaenaleyh köylüye verilen parayı kesmeden, hatta bilakis daha da artırarak aynı zamanda şekerini ucuzlatmak kâbilirdir.

Bugün şekerin fazla pahalılığının ve binaenaleyh istihlak miktarının çoğalmamasının asıl sebebi, şekerlerimizin maliyet fiyatının, cihan maliyet fiyatına nazaran gayri tabii yüksekliğidir. Bu maliyet fiyatı yüksekliğinde de şekerimizin maliyet fiyatını tayin eden unsurların ve usullerin, hatta bizzat devlete ait şeker müesseselerinin bile devletçe bir iktisadi kontrol altında bulunmamasını görmemek kabil değildir. Binaenaleyh sanayide ve bu meyanda şeker sanayinde devletçilik demek, sadece sanayi müesseselerinin devlet mülkiyeti altında bulunması demek değil, devlet mülkiyeti altına alınan sanayi müesseselerinin iktisadi rantabilite esaslarına en uygun ve milli menfaatleri en geniş mikyasta koruyacak bir şekilde işlemesi demektir”⁵⁰.

Şeker fiyatının yükselmesi ile ilgili olarak ortaya atılan iddialardan biri de, Uşak Şeker Fabrikasının tasfiye edilmesi ve bu fabrikadaki üretimin düşmesidir. Ancak İzmir Ticaret Müdüriyetinin yaptığı inceleme sonunda, şeker fiyatlarının yükselmesinde, Alpullu Şeker Fabrikasının ve çoğunluğu gayrimüslim olan 18 şeker tüccarının yaptığı şeker stokunun etkili olduğu anlaşılmıştır. İzmir Ticaret Vekili ve Şirketler Komiseri Naci Bey, ihtikâr yapan ve 34 kuruş 40 paradan fazla fiyatla şeker satan bayilerle mukaveleyi feshedeceklerini, ihtiyaç nispetinde Uşak Şeker Fabrikası mıntıkası olan Akhisar ve Manisa yöresine 3.000 çuval şeker verileceğini belirterek, şeker fiyatlarını aşağı çekmeye çalışmıştır. Ticaret Müdürü Ziya Bey de

50 Şevket Süreyya, “Millî İktisat...”, s.11.

bütün tüccarlara yaptığı tebligatta, şekerin toptan fiyatının 34,75 kuruş olacağını bildirmiştir⁵¹.

Şekerin fiyatı üzerinde başlayan tartışmalar bir süre sonra şeker sanayinde izlenen politikalar ve şeker sanayinin sorunları üzerine odaklanmıştır. 1933 yılında kaleme alınan “*Şeker Sanayi Hakkında*” başlıklı, sekiz sayfalık bir raporda şeker sanayinin sorunları ve mevcut durum hakkında bazı tespitler yapılmıştır. Raporda, devletin ithal edilen şekerden yüksek vergi alması, pancarın Avrupa ülkelerine nazaran pahalıya satın alınması, fabrikalarda kullanılan kömürün pahalı olması, fabrika kârından ayrılan amortismanların yüksek olması, şeker fabrikalarının yüksek kârlar elde etmesi, yabancı uzman çalıştırılması, tarım aletleri ve pancar tohumunun pahalıya ithal edilmesi, çiftçilere faizsiz avans verilmesi, ücretsiz tohum dağıtılması, ücretsiz pancar ekme aletlerinin dağıtılması, pancar alımında pancardaki şeker oranına göre ücret ödenmemesi, pancar ziraatının halka benimsetilmesi için ziraat teşkilatının kurulması ve fazladan nakliye ücretinin ödenmesi, sermaye yetersizliği ve borçlanma faizlerinin yüksekliği üzerinde durulmuştur⁵².

Şeker üzerindeki tartışmalara son vermek ve izlenmesi gereken şeker politikasını belirlemek amacıyla İktisat Vekâleti, şeker sanayinin işleyişini ve gidişatını araştırarak bir uzmanı Türkiye’ye çağırmıştır⁵³.

Gustav Mikusch Raporu

İktisat Vekâleti tarafından, Viyana Beynelmîlel Şeker İstatistik Birliği Şefi Doktor Gustav Mikusch Türkiye’ye davet edilerek, Türkiye’deki şeker sanayinin durumu ile ilgili bir rapor hazırlaması için görevlendirilmiştir. Kendisinden, aşağıdaki on bir soruya cevap vermesi istenmiştir;

51 Sadiye Tutsak, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak*, İzmir 1998, s.153.

52 *BCA.*, 30.10/181.248.7.

53 Sait Tahsin, “Şeker Sanayimiz Hakkında Rapor”, *Dönüm*, Sayı:31, İkinci Kânunu 1935, s.324.

- 1- Muhtelif Avrupa memleketlerinde şeker sanayinin vaziyeti.
- 2- Muhtelif memleketlerdeki pancar fiyatları ve alım-satım şeraiti.
- 3- Muhtelif memleketlerdeki şeker kalitesi ve dâhilî şeker satış fiyatları.
- 4- Muhtelif memleketlerin şeker istihlâkinde tatbik ettikleri vergi ve rüsuma ait ahkâm ve miktarları.
- 5- Muhtelif memleketlerde veya yeniden şeker sanayi kuran memleketlerde bu sanayinin himaye şekli, şerait ve derecesi.
- 6- Şeker sanayinde rnüteamil kâr hadleri.
- 7- Türkiye şeker fabrikalarının hâli hazırdaki vaziyet ve faaliyetleri.
- 8- Türkiye fabrikalarında istihsal olunan şekerin maliyeti ve bunun indirilmesi tedbirleri.
- 9- Türkiye'deki satış fiyatlarına ve himaye şeraitine göre tatbiki muvafık olacak vergi miktarı hakkında mütalaa.
- 10- Şekeri, halk lüzumundan fazla pahalı yiyor, doğru mu?
- 11- Şeker himayesi sebebiyle hazinenin gümrük varidatından kaybettiği miktara mukabil aldığı resim azdır, bu resim daha arttırılabilir, deniyor. Hazinenin kaybettiği varidat israf olunuyor veya haksız yere sanayi kârı olarak hususî eşhasa veriliyor, deniyor. Doğru mu? Ne dereceye kadar? Tedbiri nedir?⁵⁴

Dr. Gustav Mikusch, Türkiye'ye gelerek pancar ekim sahalarını kapsayan on sekiz günlük bir seyahate çıkmıştır. Seyahati sırasında şeker fabrikalarını ayrı ayrı gezmiş, kuruluşlarından itibaren mali, ticari, zirai, teknik ve idari taraflarını araştırmıştır. Dr. Gustav Mikusch, yaptığı araştırmaları 53 sayfalık bir rapor haline getirmiştir. Raporun sonunda altı adet tablo bulunmaktadır. Raporda, Türkiye'de şeker sanayinin durumu ve alınması gereken tedbirlerle ilgili tespitler şunlardır;

54 Şeker Sanayimiz Hakkında Beynelmilel Şeker İstatistik Birliği Şefi Dr. Gustav Mikusch Tarafından Hazırlanan Rapor, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1934, s.3-4.

“Her kampanya nihayetinde, ertesi sene fena mahsul olduğu takdirde dahili ihtiyaca kifayet edecek kadar stok bırakılması şüphesiz muvafıktır. Ancak stokların ihtiyaçtan fazla olmaması lazımdır.

Türkiye’de kiloda vasatı 50 para, tonda 12.5 lira olan pancar fiyatı, hakikaten yüksektir. 1933 yılında bir ton pancarın fiyatı Hollanda’da 9,36 lira, Bulgaristan’da 9,26 lira, Belçika’da 7,60 liradır.

Yalnız pancar fiyatı, pancar çiftçisinin mahsulü mukabili olarak ne miktarda nakdi veya aynı istifade temin ettiğini göstermez. Yalnız hususi bir ehemmiyetle dikkate almak icap eder ki Türk şeker fabrikaları tâli yardımlarda (tohum verilmesi, avanslar, küspe verilmesi ve köylünün tenvir ve takviyesi hususlarında) daima en başta gelmektedir. Bu yardımlar yekûn itibariyle diğer herhangi bir şeker sanayinin yaptığı muavenetlerin fevkindedir.

Fabrikalar çiftçilere beher dekar için 6-10 lira avans vermektedirler. Avanslar umumiyetle taksitle (ekim, birinci, ikinci çapa zamanlarında) verilmektedir. Yekûnu 2.000.000 lirayı bulan avanslar, faizsiz olduğundan bu yoldan yuvarlak hesaplâ 200.000 liralık bir faiz zayiâtı vardır.

Türk gümrük himayesi, 100 kilo beyaz şekerde 27,20 lira ve buna ilaveten, bana verilen malumata göre, yalnız hariçten giren şekerden alınmakta olan 100 kiloda 2,72 belediye vergisi ceman 29,92 liradan, yalnız yerli istihsalden alınan 100 kiloda 8 lira istihlak resmi tenzil edilmekte, beyaz şeker için 21,92 lira kalmaktadır. Ham şeker için de böyledir. Şeker istihsal edilmeyen memleketlerde sanayi ve pancar ziraatı olmadığından himayeye de lüzum yoktur. Buralarda gümrük resmi mali bir resimdir. Buna mukabil müstahsil memleketlerde hami ve mürebbi vazifesi görmektedir. Bu şartlar altında himaye gümrüğünün tezyidini lüzumsuz telakki etmekteyim.

Toprağa ne suretle mevad-ı gıdaiye verilmesi lazım geleceği meselesini halletmek müşküldür, çünkü;

a- Çiftçinin tarlalarını gübrelemeye kifayet edecek kadar hayvanı yoktur.

b-Kimyevi gübre pahalıdır ve yalnız istimal edildiği takdirde gayri kafidir.

c-Yeşil gübreden de çok bir şey ümit edilmez. Azot toplayan nebatların (fasulye, nohut) da münavebeye ithali, mahsulden layıkıyla istifade edilmemesi dolayısıyla mümkün değildir.

Fabrikalar için mühim bir yük de, kömür sandık tahtası ve filtre bezlerinin bir kısmı müstesna olarak, şeker istihsaline yarayan bütün malzemenin hariçten getirilmesi mecburiyeti teşkil etmektedir.

Aldığım malûmata nazaran kok kömürünün tonu, cinsine ve fabrikaların coğrafi vaziyetine göre 26-32 liraya mal olmaktadır. Buna mukabil meselâ Avusturya sanayi, kok kömürü ihtiyacını takriben 14,60 Türk lirasına temin etmektedir.

Türk şeker fabrikaları için gayri müsait ahvalden biri de şimen-difer nakliye ücretinin nispeten yüksek olmasıdır. Bu husus bilhassa hariçten gelen ve hududa kadar nakliye ücreti ile gümrük resmî üzerine binmiş olan malzemede bilhassa his olunmaktadır. Yüksek nakliye ücretleri kömür ve pancar gibi yerli mallar üzerinde daha ziyade müessirdir. Pancar diğer memleketlerde hemen hemen misli bulunmayan, uzaklıklardan getirilmektedir. Meselâ Bohemya'da umumiyet itibarıyla 20, Avusturya'da 60 kilometreden pancar nakli istisnâ vaziyetlerden mahdud bulunduğu halde, Türkiye'de 200, 300 ve hatta 350 kilometreden pancar nakl olunmaktadır.

Türk Şeker sanayinin en mühim müşküllerinden biri de şeker istihsalinden bakî kalan tâli mevadın, gayri müsait bir surette istimal edilmesidir. Kireç posası fabrikalar için bir yükten başka bir şey değildir.

Küspenin küçük bir kısmı çiftçiler tarafından alınmaktadır. Hâlbuki diğer memleketler çiftçilerinin şeker fabrikalarından aldıkları miktar hiç bir vakit kâfi gelmemektedir. Diğer yerlerde çiftçi ile fabrikalar arasındaki ihtilâflar ekseri çiftçinin fazla yaş veya kuru küspe almak ve kurutmak için az ücret vermek istemesinden ileri gelmektedir. Türkiye'de ise çiftçi umumiyetle küspeyi sıcak ve güneşli havalarda müddetince almaktadır. Küspe bilahare güneşte kurutulmak

suretiyle konserve edilmektedir. Bundan başka bir kısım çiftçilerde küspeyi hamızı olarak muhafaza etmektedirler. Fakat umumiyetle fabrikalar ancak yaz ve sonbaharın ilk aylarında çıkardıkları küspeyi satabilmektedirler. Müteakip kampanya zamanlarında küspe, fabrikaların üstünde kalmaktadır. Küspe gibi çok kıymetli bir yem maddesinin, yığınlar halinde çürümesi, kazanlarda veya kurutma tesislerinde yakılması millî iktisat noktasından acı bir israftır.

Küspenin hariçte yığılması, fena kokusu dolayısıyla muhit için bir rahatsızlıktır. Küspe yakılması ise fabrikalar için mahrukattan iktisattan ziyade bir mahzurdur, çünkü küspenin yakılabilmesi için evvelâ kurutulması lâzım geldiği gibi pek de yakılmağa salih bir madde olmadığından fabrikanın faaliyetine hâlel de getirebilir. Çiftçilere yaş ve kuru küspenin (bilhassa sonuncusu melasla karıştırıldığı takdirde) kıymeti anlatılabilirse, et ve süt istihsalinin fazlalaşacağı muhakkak addedilebilir.

Fakat köylünün ihtiyacına kâfi miktarda hayvan ve ete malik olması ve mahsulü için hakiki fiyat bulamaması yüzünden, bilhassa et ve samanın bol olduğu senelerde kendisini bunlarla iktifa etmesini tabii görmelidir.

Melas da, küspe gibi Türk şeker fabrikaları için bir derttir. Dört şeker fabrikasının Melas stokları 18.000 ton kadardır. Bu melası sarf etmek için Alpullu ve Uşak Fabrikaları birer ispirto fabrikası tesis etmişlerdir. Fakat ispirto da kâfi miktarda satılmadığından Uşak'ta takriben 20.000, Alpullu'da ise 27.700 hektolitire ispirto depo edilmiştir. Türkiye'de de diğer memleketlerde (Almanya, Fransa, İtalya, Macaristan, Çekoslovakya, Brezilya) olduğu gibi motor mevad-ı müştâilesinin, benzine muayyen bir nispette alkol ilâvesi sureti ile tağşişi, aksi halde bir resim alınması esas kabul olunduğu takdirde, fazla melas sarfı imkânı temin olunmuş olur.

Ücretlerden maada fabrikalar (içtimaî ve sıhhî muavenet) için büyük masraflar yapmaktadırlar. Ev, hastane, eczane inşa ettirmekte, memur ve işçilerinin istirahat imkânlarını temin etmektedirler. Belki bu gibi masraflar lüzumsuz görülür. Fakat hiç de böyle değildir. Türkiye şeker fabrikalarının kurulduğu yerlerde, çalışan-

ların vazifeye hevesli ve fabrikalara merbut bulunmalarını temin etmek lâzımdır. Bu sebeple, kanaatimizce, şimdiki halde senede 2-2.5 milyon liraya baliğ olan içtimaî muavenet masrafları lüzumsuz değildir; Ancak bunun icabında kredi ile temin edilmesi vasatı % 10 faiz ve % 5 amortisman hesabı ile senede 300.000 liralık bir yekûn tutmaktadır.

Fıkrimizce masraf ve yevmiyelerden iktisat etmekten ziyade işe yaramayan adamları kullanmamağa dikkat etmelidir. İşçinin işe yaramayanları ve fazlası daima zararlıdır. Çünkü bunlara verilen para kısmen veya tamamen faydasız olduğu gibi buna benzer tufeyliler diğerlerini de işte taciz ederler.

Fabrikalar nokta-i nazarından şimendifer tarifelerinin tenzili şayanı arzu ise de şimendiferlerin mali vaziyeti buna müsait olmasa gerektir. Bu vesile ile şark demiryolları ile nakliye yapmakta olan Alpullu Fabrikasının, devlet demiryollarınca diğer fabrikalara nakliye yapılan % 30 tenzilâtta istifade etmesinin müsavat nokta-i nazarından muvafık olduğunu zikretmek isterim.

İstihlâkin, verginin arttırılması ile şiddetli bir surette tazyik altında bulundurulmasına teşebbüs edilmemesini ve bilakis şeker istihlâkinin, devlet kontrolü altında muvafık surette teşkilâtlandırılması sureti ile istihlâkin kapatılmasında mümkün olduğu kadar nakliye ücretlerinden tasarruf temin edilmesini ve dâhilî istihsalin gümrük ve nakliye vaziyeti dolayısı ile elde ettiği himayeden her bir istihlâk mahallinde tamamen istifadenin mümkün kılınmasını şayanı tavsiye bulmaktayım.

Fakat memlekette şeker sanayi tesis ile suret ile ecnebi memleketlerden şeker ithalinden kurtulmak ve memleket dâhilinde pancar ekiminin temin edeceği faydalar elde edilmek arzu ediliyorsa, o halde bu muvaffakiyetin ancak şekerin fiyatlanması pahasına mümkün olabileceğini kabul etmek icap eder. Memleket istihsalinin himayesi için yapılan her şeyin, halkın kesesinden ödeneceğinde tereddüt caiz değildir.

Gümrükten kaybolan varidatı yalnız şekerden alınan vergi ile karşılaştırmak doğru olmasa gerektir. Çünkü şeker sanayinin mev-

cudiyeti dolayısı ile istihlâk resimler ile beraber diğer yüksek meblağlar da devlet hazinesine girmektedir.

Şeker fabrikalarının meydana getirilen nakliye hareketleri (pancar, kömür, malzeme ve nakliyeler), kömür sarfıyatı (Zonguldak kömürü ve linyit) ve hariçten ithal olunan işletme malzemesinin gümrük bedelleri ya tamamen veya kısmen devlet hazinesine girmekte ve millî iktisat noktasından temin edilen istifadeler (ziraat ve hayvan kültürünün yükselmesi, kerestenin sandık olarak kıymetlen-dirilmesi vb.) dahi devlet hazinesinin aktif varidatı meyanında bulunmaktadır. Şayanı kayıttır ki buhran dolayısı ile umumiyetle köylüden alınan vergiler bakayası yüksektir. Buna mukabil pancar çiftçilerinin bakayası ya pek az veya hiç yok gibidir. Bundan başka pancar çiftçisinin borçlarından kurtulması, hükümeti bunlara kredi temininden ve buğday yerine pancar ekildiğine nazaran, buğday için himaye masrafından variste kılmaktadır.

Devletin ve millî bankaların şeker sanayinden elde ettikleri kârlarla yeni sanayi şubelerinin himayesi gibi iktisadî ehemmiyeti olan vazifelerin icrası için lâzım gelen vesait toplanmış oluyor. Şeker sanayi olmasa idi bunlar için icap eden sermayeyi başka yerlerden tedarik etmek icap edecekti. Bundan başka pancar ziraatı dolayısı ile köylü refahının artması, nüfusun çoğalması üzerinde müsait tesirler yapabileceğine işaret etmek mümkündür. Nihayet bir harp vukuunda şekerin el altında bulunması da mühim bir mesele olduğunu nazarı dikkate almak lâzımdır.

Türk şeker fabrikalarının pancar şekeri istihsal eden eski memleketler için aynı derecede varit olmayan ne gibi hususlar için masraf etmek mecburiyetinde bulunduklarını bir kere daha kısaca tekrar ediyorum: Tohum temini, yüksek pancar fiyatı, fabrikalarca bütün pancar nakliyesinin tediyesi, fevkalâde geniş pancar nakliye sahaları, pancar çiftçisinin tenvir ve takviyesi için teşkilât (haşerat ile mücadele, makine ve alât temini dahil), işletme malzemesinin hariçten temini, yüksek nakliye masrafları, büyük yedek ambarların yokluğu, melas ve küspeden muvafık bir tarzda istifade edilememesi, avanslar dolayısı ile faiz zayıyatı. Muvaffakiyetli bir pancar ziraatı temini için yukarıda ki masraflardan vazgeçmek imkânı yoktur.

Yaptığım tetkiklerden şeker fiyatının Türkiye’de lüzumundan fazla sunî yükseltildiğini hissetmedim ve bunu da 2 ve 8 numaralı suallere verdiğim cevaplarda izah etmiştim. Şüphesiz ki ecnebî şeker ithal olduğu ve hükümetçe de bu günkü vergiden fazla (kiloda 8 kuruş) resim alınmadığı takdirde hayli ucuz şeker tedariki mümkündür. Ancak bu takdirde şeker sanayinin teessüsünden beklenen gayelerden -ziraatın yükseltilmesi ile çiftçinin terfihinden itibaren ithal edilecek şekere mukabil verilmesi icap eden dövizin tasarrufuna kadar- sarfi nazar etmek icap eder. Binaenaleyh, şekerin dâhilde mi istihsalı, yoksa ucuz yemek için hariçten mi tedariki cihetlerinin, memleketin menfaatine hangisi uygun ise, tayini salâhiyettar makamlara ait bir keyfiyettir⁵⁵.

Dr. Gustav Mikusch’in raporunun yayınlanması beraberinde yorum ve eleştirileri de gündeme getirmiştir⁵⁶. Sait Tahsin tarafından kaleme alınan ve “Memlekete yabancı, ismarlanmış bir mütehassısın dilekleri”, olarak ifade edilen Rapor hakkında, şu bilgiler verilmektedir;

“Mütehassıs, Türkiye’de şekerin maliyeti fiyatlarını hesaplamıyor. Fakat Türkiye’de bunun diğer memleketlerden yüksek olacağını söylüyor. Buna sebep olarak da pancar tohumunun köylüye parasız verildiğini, (çok garip bir surette) pancarın yüksek fiyata alındığını, fazla nakliye ücreti ödendiğini ve köylüye ziraatta yardım etmek üzere teşkilat yapıldığını, dışarıdan getirilen işletme maddelerinin fiyatını ve melas, küspelerden istifade edilmediğini ileri sürüyor. Asıl Fabrika masrafları, idarede kullanılan lüzumsuz kuvvetlerden ve bu husustaki israflardan çıkıyor. İçtimai muavenet için yılda sarf edilmekte olan 2,5 milyon liranın, maliyet fiyatlarındaki hissesi normal görülemez. Asıl buralarda yapılacak tasarruflarla maliyet fiyatlarını düşürmek mümkündür.

Mütehassıs, özetle Türkiye’de şeker sanayi himaye ediyor, fakat bu himaye şeker sanayinden geçerek çiftçiye gidiyor. Şeker fabrikaları değil, çiftçi kazanıyor. Bu sebepten şeker pancarı fiyatları indirilmelidir veya pancara vergi konulmalıdır, diyor”⁵⁷.

55 **Şeker Sanayimiz Hakkında Beynelmilel...**, s.3-4, 37-52.

56 “Şeker Sanayimizin Maruz Kaldığı Müşküller”, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1934.

57 Sait Tahsin, **a.g.m.**, s.331-333.

Şevket Süreyya (Aydemir) tarafından kaleme alınan bir yazıda, Dr. Gustav Mikusch'un hazırlamış olduğu rapor yetersiz bulunarak, rapor hakkında şunlar ifade edilmiştir;

“Mühassıs doktor raporunda, yalnız menfî unsurları nazarı itibara almıştır. Mesela şeker maliyet fiyatımızın yüksek olduğunu ve bunun tabii bulunduğunu izaha çalışmayı lüzumlu bulmuş, fakat bu maliyet fiyatını yükselten ve haddizatında indirilmesi kabil olan unsurlar arasında ölçüsüz faiz yüksekliği, yükselen temettü, yüksek amorti nispetlerini ve satın alınan zirai alet veya bazı malzeme fiyatlarının haddizatında fazlalığını hesaba katmamıştır. Halbuki buna rağmen mühassıs Dr. Gustav Mikusch raporunun bu bahsinde huzuru kalp ile; ‘Kısaca söyleyebilirim ki, yerinde bir tasarrufla maliyet masraflarını tenzil için bir çare göremiyorum. Mamafih her halde, istihsali tezyit sureti ile maliyetin tenziline çalışılmasından da suret-i katiyede içtinap etmek lazımdır’, diyebilmiştir⁵⁸.

Şeker pancarı ile daha fazla Türk köylüsünü tanıştırmak, şeker tüketimini artırarak şeker sanayinin gelişmesini hızlandırmak isteyen ve tüketimin artması için mutlaka şeker fiyatlarının inmesi gerektiğini düşünen Hükümet, Dr. Gustav Mikusch'ın raporu ile yetinmeyerek, 18 Aralık 1934 tarihinde “Şeker Rasyonalizasyon Komitesi”ni kurmuştur. Komitede, Trabzon Milletvekili Hasan Saka, Sanayi ve Tetkik Heyeti Başkanı İlhami Nafiz Pamir, Edirne Milletvekili Şakir Kesebir, Türkiye İş Bankası Genel Müdür Vekili Muammer Eriş, Ziraat Bankası Genel Müdürü Kemal Zaim, Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esat Sümer ve Türkofis Müşavirlerinden M.Rauf Beyler yer almıştır⁵⁹.

Şeker Rasyonalizasyon Komitesi tarafından hazırlanan 17 Ocak 1935 tarihli raporda;

a- Mevcut şeker şirketlerini tasfiye etmek ve yeni bir şirket kurmak suretiyle şeker fabrikalarının birleştirilmesi,

⁵⁸ Şevket Süreyya, “Şeker Mühassısın Raporu Ne İçin Eksiktir?”, *Kadro Dergisi*, Sayı:30, İstanbul Haziran 1934, s.47.

⁵⁹ Veldet, *a.g.e.*, s.557.

- b- Memleketin her tarafında aynı şeker fiyatının tatbiki,
- c- Şeker üretiminin rasyonelleştirilmesi ve bilhassa şeker fiyatının 10-15 kuruş indirilmesi ve memlekette ucuz şeker yedirilerek tüketimin karşılanması tavsiye edilmiştir.

Şeker fiyatlarının indirilmesi için de, şeker ve şeker imalinde kullanılan kömür ve pancarın devlete ait nakil vasıtaları ile yarı fiyatına taşınması, kristal şeker ile küp şeker arasındaki fiyat farkının 3 kuruştan, 5 kuruşa çıkartılması önerilmiştir. Ayrıca devletin, yerli şeker sanayinin korunması için şeker ithaline izin vermemesi gerektiği, doğal afetler nedeniyle yeterli şekerin üretilmediği durumlarda yapılacak şeker ithalatının, kurulacak şeker şirketi kanalıyla yapılması gerektiği belirtilmiştir⁶⁰.

Rapor doğrultusunda harekete geçen Hükümet, şeker fiyatlarının ucuzlatılması ve şeker fabrikalarının bir merkezden yönetilmesi için, “*İnönü Projesi*” adı verilen bir projeyi devreye sokmuştur. İlk iş olarak şeker fiyatlarının düşürülmesi için bir kanun teklifi hazırlanmıştır. Hazırlanan kanun teklifi 4 Haziran 1935 tarihinde Meclis’e sunulmuş, 12 Haziran 1935 tarihinde gündeme alınmıştır. Hazırlanan tasarıda, bir kilo toz şekerin fabrika çıkışı 25 kuruşa, kesme şekerin kilosu da 28 kuruşa indirilmiştir. Bu durumda toz şekerde 11 kuruş, kesme şekerde 11,5 kuruş indirim yapılmıştır. Şeker fiyatlarının aşağı çekilmesi ile birlikte artması beklenen talep ile şeker üretimini dengelemek isteyen Hükümet, içeride üretilecek şeker ile ithal edilecek şeker miktarını belirleme hakkını elde etmiştir. Yapılan düzenleme ile ülke içinde üretilecek şekerden alınacak istihlak vergisinin, üretim arttıkça yükselmesine, üretim azaldıkça da indirilmesine karar verilmiştir. Ülke içinde üretilen şekerden, ithal edilen şekere göre daha az istihlak vergisi alınarak, yerli şeker sanayi korunmaya çalışılmıştır⁶¹.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 17 Haziran 1935 Tarih ve 2785 Sayılı Kanunun gerekçesini şu sözlerle açıklamıştır;

60 Veldet, **a.g.e.**, 565.

61 Türkoğlu, **a.g.e.**, s.115.

“Şeker fiyatında yapılan tenzilat son senelerde bütün dünyada görülmemiş bir hadise-i iktisadiyedir. Hükümeti bu fedakârlığa sevk eden zaruret bilhassa halkımızın şeker yemesini temindir. Şeker, belli başlı gıdadır. Mesele Heyet-i Vekilede düşünüldü, karar verdik. Kanun çıktığı gün valiler ve belediyeler ihtikâra (karaborsaya) mani olacaklardır. Bu hususta verilecek emirler kati tatbik olunacaktır”⁶².

Mecliste, şeker fiyatının indirilmesi ile ilgili kanun görüşülürken söz alan Hüsni Kitapçı, şeker fiyatı indirilirken devletin şekerden aldığı vergiden sekiz kuruş fedakarlık yaptığını, şeker fabrikalarının yaptığı fedakarlığın bir kuruş civarında olduğunu, şeker fiyatları indirildiği için köylüden kilosu 40-50 paradan alınan şeker pancarının bundan sonra 30 paraya alınacağını belirtmiş ve bu durumda en fazla fedakarlığı köylülerin yapacağını belirterek, köylülerin borçlarını ödemekte zorlanacaklarını ifade etmiştir⁶³.

17 Haziran 1935 Tarih ve 2785 Sayılı Yasa ile ülke içinde üretilecek ve ihtiyaç halinde ithal edilecek şeker miktarını belirleme yetkisi hükümete bırakılmış, her sene üretilen şekerin 55.000 tonuna kadar olan kısmından kristal şekerin kilosundan 4 kuruş ve küp şekerin kilosundan 10 kuruş üretim vergisi alınması, ülke içinde yapılan üretim yeterli gelmediği takdirde ithal edilecek şekerden kilo başına 15 kuruş gümrük vergisi alınması kararlaştırılmıştır⁶⁴.

Şeker fabrikalarının tek bir merkezden yönetilmesi için, 6 Temmuz 1935 tarihinde İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sümer Bankın eşit hisseleriyle, 99 yıl müddet ve 22 milyon TL sermaye ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurularak, dört şeker fabrikası birleştirilmiştir⁶⁵. Şirket, Sanayi

⁶² Cumhuriyet, 13 Haziran 1935.

⁶³ Cumhuriyet, 13 Haziran 1935.

⁶⁴ Erol Zeytinoğlu, *Türkiye’de Şeker Endüstrisi (Pancar Yönünden Ziraatı ve Ekonomisi)*, İstanbul 1964, s.48.

⁶⁵ BCA., 30.18.1.2/56.53.6; Fahrettin Mutluay, *Türkiye Şeker Sanayii*, Ankara 1964, s.11.

Bakanlığına bağlı olarak kurulmuş olup, bir genel müdür, iki muavin ile Sanayi ve Maliye Bakanlıkları ve İş Bankası temsilcisinden oluşan 6 kişilik bir yönetim kurulu tarafından idare edilmiştir.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin ana sözleşmesine göre amaçları şunlardır; yurdun çeşitli bölgelerinde şeker fabrikaları kurmak, şeker sanayini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ilgilendiren sanayi vücuda getirmek, ispiro gibi yan ürünleri üretmek, şeker sanayinin kullandığı pancar ve benzeri maddeleri yetiştirmek amacıyla, doğrudan doğruya tarımla uğraşmak veya bu çeşit tarımla uğraşanlara teknik yardımda bulunmak, kredi açmak, kimyasal gübre, tarım araçları, tohumluk sağlamak suretiyle yardımda bulunmak, şeker sanayini ilgilendiren her çeşit tarım ve sanayiye katılmak, bunların geliştirilmesi için gereken kuruluşlara katılmak ve yanında bulunmak, bu amaçların gerçekleşmesini sağlamak üzere doğrudan doğruya ilgili her çeşit malî, ticarî, sınaî teşebbüslere girişmek, bunlarla uğraşan kuruluşlara katılmak, yenilerini kurmak, üretilen maddeleri yurt içinde ve dışında toptan veya perakende satmak⁶⁶.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kurulması ile, şeker fabrikalarının ideal bir idare altında rasyonel bir şekilde işletilmesi sağlanmış, *"Pek ince bir endüstri şubesi olan şeker sanayimizin herhangi bir bankaya bağlanmayarak, böylece nispeten müstakil bir şekilde idaresi, bu sanayi branşının ilerlemesine ve gelişmesine imkan vermiştir"*⁶⁷.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren şeker sanayine verilen önem sayesinde şeker üretiminde büyük bir artış yaşanmıştır.

Şeker üretiminde ve tüketiminde artış, devletin vergi gelirlerini de artırmış, alınan istihlak vergisi 1935 yılında 5.124.698 liraya,⁶⁸ 1944 yılında da 71.937.737 liraya çıkmıştır⁶⁹.

66 **Cumhuriyetin 50.Yılında Şeker Sanayimiz**, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayını, Ankara 1973, s.44.

67 Ziya Tataç, "Şeker Fabrikalarımız ve Faaliyetleri", **Köye Doğru Dergisi**, Yıl:3, Sayı:72, 1943, s.10.

68 **BCA.**, 30.10./181.248.11.

69 Tekeli, **a.g.e.**, s.56.

1939 yılına gelindiğinde, Türkiye yıllık 94.000 ton şeker üretimi ile ihtiyacı olan şekerin %90'nı kendi imkânları ile karşılayabilen bir ülke durumuna gelmiş, kişi başına düşen şeker miktarı 5,65 kilograma çıkmıştır⁷⁰. Bu sayede Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca şeker temini konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamamıştır.

70 Suvla, *a.g.e.*, s.17.

Yıl	Pancar Eken Çiftçi Adedi	Pancar Ekimi Yapılan Saha	İşlenen Pancar (Ton)	Elde Edilen Şeker (Ton)	Dönüm Başına Pancar Verimi (kg)	Kişi Başına Düşen Şeker Tüketimi (kg)
1926	---	5.420	4.710	573	872	4,750
1927	6.664	39.900	34.931	5.162	875	4,595
1928	7.179	49.190	27.490	4.280	558	4,869
1929	12.444	46.420	53.518	7.944	1.152	4,956
1930	12.709	89.200	88.183	13.074	988	4,855
1931	16.980	133.450	158.509	22.649	1.187	4,448
1932	22.753	148.580	178.280	27.307	1.199	3,719
1933	36.806	249.650	499.275	65.086	1.999	3,331
1934	64.740	324.700	384.717	58.663	1.184	3,315
1935	56.425	211.476	334.045	53.827	1.579	3,809
1936	49.953	226.057	409.892	65.886	1.813	4,379
1937	55.545	267.458	324.185	51.575	1.211	5,369
1938	49.185	210.223	274.598	42.526	1.306	5,683
1939	72.088	350.977	628.161	94.508	1.789	5,749
1940	88.914	394.037	550.422	88.669	1.396	5,572
1941	87.008	412.777	556.190	87.023	1.362	6,015
1942	71.781	294.806	376.386	57.309	1.276	3,402
1943	91.271	459.763	604.832	96.418	1.316	2,326
1944	99.962	390.968	561.931	89.802	1.438	4,021
1945	98.316	521.039	552.413	89.803	1.060	4,548
1946	85.695	400.613	614.869	96.587	1.535	4,570
1947	93.939	410.897	589.423	96.635	1.434	7,690
1948	101.428	478.036	707.999	118.102	1.481	6,489
1949	102.338	512.086	817.679	134.850	1.597	6,095
1950	97.400	509.527	855.066	137.430	1.678	6,124

Kaynak: Thomas Geerdes, *Ana Besin Maddelerinden Şeker ve Tarihi*, Çeviren: Cihad Gökdağ, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayını, Ankara 1966, s.139.

Sonuç

Osmanlı Devleti döneminde tamamı ithal edilen, pahalı ve lüks bir tüketim maddesi olan şeker, Cumhuriyet döneminde izlenen politikalar sayesinde büyük oranda ülke içinde üretilen ve yaygın bir şekilde tüketilen bir gıda maddesi haline gelmiştir.

Lozan Antlaşması'nda yer alan hükümler nedeniyle ülke içindeki şeker sanayini korumaya yönelik gümrük tarifeleri uygulayamayan Cumhuriyet idaresi, çıkardığı teşvik yasaları ile şeker sanayinde özel teşebbüsün yatırım yapmasını sağlamaya çalışmıştır. Nitekim bu adımlar, Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikalarının kurulması ile sonuçlanmıştır.

Türkiye bir yandan şeker fabrikalarının kurulmasını teşvik ederken diğer yandan şeker üretiminde, tercihini şeker pancarından yana kullanmıştır. Türkiye'nin maliyeti daha ucuz olan şeker kamışı yerine şeker pancarına yönelmesi ve şeker pancarı ekimini yaygınlaştırması sosyal devlet anlayışının bir ürünü olup devlet, şeker pancarı tarımı sayesinde toplumun daha geniş bir kesiminin üretim faaliyetlerine katılmasını amaçlamıştır. Tarımda makineleşme ile gübre ve kimyevi ilaç kullanımının yaygınlaşması, daha fazla kişinin istihdam edilmesi, elde edilen küspe ile hayvan yetiştiriciliğinin teşviki, nakliye, taş ve kireç ocağı işletmeciliği gibi ekonomik faaliyetlere sağladığı ivme sayesinde şeker endüstrisi, tarıma dayalı endüstriyel kalkınmanın lokomotif olmuştur.

Gelişen şeker sanayini korumak, şeker fiyatlarında istikrarı sağlamak ve devletin kontrolünü tesis etmek için Şeker İhisar İdaresi kurulmuştur. Ancak gerek dünya piyasalarında şeker fiyatlarında yaşanan dalgalanma gerekse de şeker imalatındaki maliyetin yüksek olması ve alınan vergiler, şeker fiyatının hızla artmasına neden olmuştur. Şeker fiyatındaki artışı önlemek, halkın daha çok ve daha ucuza şeker tüketmesini sağlamak ve şeker üretimini artırmak için, dışarıdan bir uzman getirilerek şeker sanayinin sorunları ve çözüm önerileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Hazırlanan raporlar doğrultusunda harekete geçen Hükümet, şeker üretimini sadece özel sektöre bırakılamayacak kadar önemli bir stratejik ürün olarak görmüş ve 1930'lu yıllardan itibaren şeker fabrikaları ve şeker ithalatı üzerinde, etkin

bir devlet kontrolü sağlamıştır. Bir yandan şeker fabrikaları devletleştirilerek, fabrikaların tek bir şirketin idaresi altında toplanması sağlanmış, diğer yandan da şeker sanayine devletin sermaye aktarmasının önü açılmıştır.

Atılan adımlar ve yerinde yapılan müdahaleler sayesinde şeker sanayinin istikrarlı bir şekilde gelişmesi sağlanmıştır. Türkiye, II.Dünya Savaşı sırasında ihtiyacı olan şekerin büyük bir kısmını kendi imkanları ile sağlayabilen birkaç ülkeden biri haline gelmiştir. Şeker sanayi, Cumhuriyet döneminde başlayan sanayi hamleleri içerisinde övünülecek bir atılım haline gelmiş, milli iktisat ve sosyal devlet anlayışının en güzel örneklerinden biri olmuştur.

Ekler

EK I: Şeker Fabrikalarına Bahş Olunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun

آلتنجی ماده — فابریقه و مشتملاتنک تأسیس و توزیعی ایچون دولت اراضیسندن بردن بش هکتاره قدر بر محل مجاناً ویریلیر . فابریقه ایچون اک مناسب شرائطی حائز اولان محل اشخاص عهده سنده اولور و اراضی مذکوره صاحبندن بالرضا آلنه مازسه او محلك تجارت وکالتی هیئت فنیه سنجه اک مناسب محل اولدینی تصدیق ایدلدیکی تقدیرده استملاک قانونه توفیقاً استملاکی جائزدر .

یدنجی ماده — فابریقه مواد ابتدائیه و معموله سی دولت طرفندن ایشله دیلن و یا ایشله دیله جک اولان وسائط نقلیه اداره لر نجه بر ثلث نسبتنده تنزیلاته نقل اولورلر .

سکزنجی ماده — شکر فابریقه لری مأمورین ، مستخدمین و عمله سی فابریقه نك تاریخ کشادنندن اعتباراً اون سنه تمتع ویرکوسندن معفودر .

طقوزنجی ماده — شکر فابریقه لری تأسیسی مقصدیه تشکیل ایده جک شرکتلرک حصه سنداتی تمغا رسمندن معفودر .

اونجی ماده — اشبو قانونده مندرج امتیازات و معافیتدن استفاده ایده بیلمک ایچون طالب اولان کیمسه و یا شرکتلرک اقتدار مالیرینی یعنی فابریقه تأسیس و اداره سنه مقتضی سرمایه مالک اولدقیرینی و کندیلری ارباب اختصاصدن دکل ایسه لر تشبثک اداره فنیه سنه کافی مأمورین فنیه بولدقیرینی ، تشبث قیمت تخمه سیله وقوع بولاجق استحصالاتک مقدار اصغریسنی و عمله نك صورت تدارککی و بونلره متفرع خصوصات فنیه و اقتصادی بی مبین اوراق مثبتیه بی تجارت وکالتنه اثبات و ابرازه مجبوردرلر .

اون برنجی ماده — اشبو قانونه مستنداً استحصال اولنه جق فابریقه امتیاز - نامه لری تجارت وکالتنک موافقی اولمدقجه آخره دور اولونه ماز .

اون ایکنجی ماده — اشبو قانون تاریخ نشرندن اعتباراً اوتوز سنه مدته مرعی الاجرادر .

اون اوچونجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه مالیه ، تجارت ، زراعت و نافع وکیللری مأموردر .

۱۱ رمضان ۱۳۴۳ و ۵ نیشان ۳۴۱

Şeker Fabrikalarına Bahş Olunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun

Kanun Numarası:601

Birinci Madde: Türkiye’de tesis olunacak şeker fabrikalarına hükümet ber veche-zir imtiyazat ve muafiyeti tamamen veya kısmen bahş etmeğe salâhiyettardır: Yekdiğerine mücavir beş vilayetin hudud-u mülkiyesini te-cavüz etmemek ve fabrikanın mıntika ihtiyacına kifayet etmesi icab eden cesametine göre istiamel edeceği şeker pancarı vesair hammaddelerin alel-devam yetişmesine Salih-i kâfi miktarda araziyi havi olmak üzere Ticaret Vekâletinin tayin edeceği mıntikalar dâhilinde yirmi beş sene müddetle şeker fabrikaları tesis ve işletmesi hakkında imtiyaz verilir.

İkinci Madde: Şeker fabrikaları imtiyazın devam ettiği müddetçe teşvik-i sanayi kanununda münderiğ müseadat ve muafiyetten müstefid olurlar. Mezkûr kanunun yirmi üçüncü maddesi ahkâmı imtiyazlı şeker fabrikalarına şamil değildir.

Üçüncü Madde: Dâhilde istihsal edilen şekerler sekiz sene müddetle istihlak resminden muaftır.

Dördüncü Madde: Bir mıntıkada şeker fabrikası tesis ederek faaliyetine başladığı tarihten itibaren fabrika vüzeraı tarafından vuku bulacak pancar zeraiyat ve istihsalatı şeker fabrikasında sarf edilmesi şartıyla on sene müddetle mahsulât-ı araziye vergisinden müstesnadır.

Beşinci Madde: Fabrika ve tasfiyehanelerin ihtiyacat-ı hakikiyesi için kavanin-i mevzua ahkâmına tevfiken ihraç olunacak maden kömürü, lin-yit ve kireç imali için işletilecek taş ocakları müddet-i imtiyaziyenin deva-mınca rûsumdan muaftır.

آلتنجی ماده — فابریقه و مشتملاتنک تأسیس و توزیعی ایچون دولت اراضیسندن بردن بش هکتاره قدر بر محل مجاناً ویریلیر . فابریقه ایچون اک مناسب شرائطی حائز اولان محل اشخاص عهده‌سنده اولور و اراضی مذکوره صاحبندن بالرضا آلنه‌مازسه او محلك تجارت وکالتی هیئت فیه‌سنجه اک مناسب محل اولدینی تصدیق ایدلدیکی تقدیرده استملاك قانونه توفیقاً استملاکی جائزدر .

یدنجی ماده — فابریقه مواد ابتدائیه و معموله‌سی دولت طرفندن ایشله‌دیلن و یا ایشله‌دیله‌جک اولان وسائط نقلیه اداره‌لرنجه بر ثلث نسبتنده تنزیلاتله نقل اولنورلر .

سکزنجی ماده — شکر فابریقه‌لری مأمورین ، مستخدمین و عملیه‌سی فابریقه‌نک تاریخ کشادنندن اعتباراً اون سنه تمتع ویرکوسندن معفودر .

طقوزنجی ماده — شکر فابریقه‌لری تأسیسی مقصدیه شکل ایده‌جک شرکتلرک حصه سنداتی تمغا رسمندن معفودر .

اونجی ماده — اشبو قانونده مندرج امتیازات و معافیادن استفاده ایده بیلیمک ایچون طالب اولان کیمسه و یا شرکتلرک اقتدار مالیرینی یعنی فابریقه تأسیس و اداره‌سنه مقتضی سرمایه مالک اولدولرینی و کندیلری ارباب اختصاصدن دکل ایسه‌لر تشبثک اداره فیه‌سنه کافی مأمورین فیه بولدولرینی ، تشبث قیمت تخمه‌سیله وقوع بولاجق استحصالانک مقدار اصغریسی و عمله‌نک صورت تدارکی و بونلره متفرع خصوصات فیه و اقتصادی بی مبین اوراق مثبته بی تجارت وکالتنه اثبات و ابرازه مجبوردرلر .

اون رنجی ماده — اشبو قانونه مستنداً استحصال اوله‌جق فابریقه امتیاز - نامه‌لری تجارت وکالتنک موافقی اولمدقه آخره دور اولونه‌ماز .

اون ایکنجی ماده — اشبو قانون تاریخ نشرندن اعتباراً اوتوز سنه مدته مرعی‌الاجرادر .

اون اوچونجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه مالیه ، تجارت ، زراعت و نافع وکیللری مأموردر .

۱۱ رمضان ۱۳۴۳ و ۵ نisan ۱۳۴۱

Altıncı Madde: Fabrika ve müstemilatının tesis ve tevzii için devlet arazisinden birden beş hektara kadar bir mahal meccanen verilir. Fabrika için en münasip şeraiti haiz olan mahal eşhas uhdesinde olur ve arazi-i mezkure sahibinden bîriza alınamazsa o mahalın Ticaret Vekaleti heyet-i fenniyesince en münasip mahal olduğu tasdik edildiği takdirde istimlak kanuna tevfikan istimlakî caizdir.

Yedinci Madde: Fabrika mevad-ı iptidaiye ve mamulesi devlet tarafından işletilen veya işletilecek olan vesait-i nakliye idarelerince bire selis nispetinde tenzilatla nakil olunurlar.

Sekizinci Madde: Şeker fabrikaları memurin, müstahdemin ve amelesi farikanın tarih-i küşadından itibaren on sene temdih vergisinden muaftır.

Dokuzuncu Madde: Şeker fabrikaları tesis maksadıyla teşkil edecek şirketlerin hisse senedatı damga resminden muaftır.

Onuncu Madde: İşbu kanunda münderiç imtiyazat ve muafiyetten istifade edebilmek için talib olan kimse veya şirketlerin iktidar-ı maliyelerini yani fabrika tesis ve idaresine muktezi sermayeye malik olduklarını ve kendileri erbab-ı ihtisastan değil iseler teşebbüsün idare-i fenniyesine kâfi memurin-i fenniye bulduklarını, teşebbüs kıymet-i mühimmesiyle vuku bulacak istihsalatın miktar-ı asgarisini ve amelenin suret-i tedariki ve bunlara müteferrih hususat-ı fenniye ve iktisadiyeyi mübeyyin evrak-ı mazbatayı Ticaret Vekâletine ispat ve ibraza mecburdurlar.

On Birinci Madde: İşbu kanuna müsteniden istihsal olunacak fabrika imtiyaznameleri Ticaret Vekâletinin muvaffakiyeti olmadıkça ahire devrolunamaz.

On İkinci Madde: İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren otuz sene müddetle mer'î-i icradır.

On Üçüncü Madde: İşbu kanunun icrasına Maliye, Ticaret, Ziraat ve Nafia Vekilleri memurdur.

11 Ramazan 1343 ve 5 Nisan 1341 (1925)

(Şeker Fabrikalarına Bahş Olunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun, 1341(1925))

EK II: 30 Ekim 1926 Tarihi İtibariyle Şeker İnhisar İdaresi Kadrosu

	Adet	Maaşları (Lira)
İdare Kadroları		
Meclis-i İdare Reisi	1	300
Meclis-i İdare Azası	2	200
Meclis Kalemi		
Baş Katip	1	150
Katip	1	100
Müdüriyet		
Müdür	1	400
Kontrol Şefi	1	300
Kontrol Kalemi Mümeyyizi	1	30
Kontrol Kalemi Katibi	1	100
Kontrol Kalemi İhzar Katibi	1	90
Müfettiş	2	150
Müşavir (?)	1	300
Kimyager	1	250
Başveznedar	1	120
Veznedar	2	100
Tahsildar	1	70
Katib-i Umumi	1	250
Katib-i Umumi Kalemi Mümeyyizi	1	130
Katib-i Umumi Kalemi Kâtibi	3	100
Katib-i Umumi Kalemi Rafigratoğraf	2	80
Evrak-ı Umumiye Memurları	1	100
Evrak Kâtibi	2	80
Dosya Memuru	1	100
Dosya Kâtibi	2	80
İstihbarat ve Müracaat Kalemi Kâtibi	1	100

Postacı	1	50
Hukuk Umuru Şefi	1	250
Mümeyyiz ve Takip ve İade Memurları	1	150
Kâtip	2	100
Avukat	1	130
Memurin Umuru Şefi	1	150
Memurin Mümeyyizi	1	120
Memurin Kâtip	2	70
Muhasebe Umuru Şefi	1	200
Muhasebe Kalemi Mümeyyizi	1	130
Muhasebe Kalemi Kâtibi	5-7	100
Envanter Kâtibi	1	90
Bütçe Kâtibi	2-3	80
Alpullu ve Uşak Fabrikaları Tahakkuk Memuru	2	100
Maliye ve Ayniyat Kalemi Mümeyyizi	1	120
Maliye ve Ayniyat Kalemi Kâtibi	5	100
Emtia Umuru Şefi	1	250
Harici Siparişat ve Mubayaat Kalemi Mümeyyizi	1	130
Harici Siparişat ve Mubayaat Kalemi Kâtibi	3-5	100
Takib-i Mevaridat Memuru	3-4	90
Nümune Ahz ve Depo Teftiş Memuru	2	110
Dahili Siparişat ve Muayenet Kalemi Mümeyyizi	1	120
Dahili Siparişat ve Muayenet Kalemi Katibi	5-9	100
Fatura Kalemi Mümeyyizi	1	120
Fatura Kalemi Katibi	2	80
Daire-i Levazime Memuru	1	100
Müstahdemin		
Telefon Memuru	1	80
Şoför	1	100

Kaynaklar

a. Arşiv Belgeleri

BCA., 30.10./181.248.11.

BCA., 30.10./181.248.7.

BCA., 30.11.1./22.6.7.

BCA., 30.11.1./48.15.2.

BCA., 30.11.1./55.12.5.

BCA., 30.11.1./32.13.3.

BCA., 30.18.1.1./12.72.9.

BCA., 30.18.1.1./16.68.4.

BCA., 30.18.1.1./17.92.5.

BCA., 30.18.1.1./17.94.9.

BCA., 30.18.1.1./26.57.6.

BCA., 30.18.1.2/14.70.13.

BCA., 30.18.1.2/56.53.6;

BOA., MV., 249/118.

b. Kitap ve Makaleler

Afetinan, A., **İzmir İktisat Kongresi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

Ağaoğlu, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Avcı, Sedat, "Türk Şeker Sanayinin Kuruluş ve Gelişmesinde Devletin Etkisi", **Coğrafya Dergisi**, Sayı:4, İstanbul 1996.

Cumhuriyetin 50.Yılında Şeker Sanayimiz, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayını, Ankara 1973.

Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara 2003.

Geerdes, Thomas, **Ana Besin Maddelerinden Şeker ve Tarihi**, Çeviren: Cihad Gökdağ, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayını, Ankara 1966.

Hayrettin Şükrü, "Şeker Fiyatları Harbî", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1933.

İhsan Abidin (Akıncı), **Şeker: Yetiştirmeden Bitirmeye Kadar, Türkiye-Dış Memleketler**, İstanbul 1934.

İlhami Nafiz, "Şeker Sanayimiz", **1930 Sanayi Kongresi Raporlar, Zabıtlar**, Ankara 2008.

- Mehmet Asım, “Şeker İnhisarı”, **Vakit**, 23 Teşrinisani 1926.
- Mutluay, Fahrettin, **Türkiye Şeker Sanayii**, Ankara 1964.
- Ökçün, A.Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir**, Dördüncü Baskı, Ankara 1997.
- Seyfi Cenap, “Şeker Sanayi”, **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Sene:1934, Numara:5.
- Suvla, Refii Şükrü, **Bugünkü Harp Karşısında Dünyada ve Türkiye’de Şeker Meselesi**, İstanbul 1941.
- Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun**, 1341(1925).
- Şeker Sanayimiz Hakkında Beynelmîlel Şeker İstatistik Birliği Şefi Dr. Gustav Mikusch Tarafından Hazırlanan Rapor**, Başvekâlet Matbaası, 1934.
- “Şeker Sanayimizin Maruz Kaldığı Müşküller”, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs Ankara 1934.
- Şevket Süreyya, “Milli İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz”, **Kadro Dergisi**, Sayı24, Birinci Kanunu 1933.
- Şevket Süreyya, “Şeker İstiklali ve 160.000 Ton Türk Şekeri”, **Kadro Dergisi**, Sayı:2, İkinci Teşrin 1932.
- Şevket Süreyya, “Şeker Mütihassısın Raporu Ne İçin Eksiktir?”, **Kadro Dergisi**, Sayı:30, Haziran 1934.
- Tahsin, Sait, “Şeker Sanayimiz Hakkında Rapor”, **Dönüm**, Sayı:31, İkinci Kanunu 1935.
- Tarus, İlhan, **Uzun Atlama**, Ankara, 1957.
- Taşkent, Kazım, “İlk Genel Müdürümüz Sayın Kazım Taşkent’in Cumhuriyetin 50.Yılında Şeker Sanayimize Dair Hatırları”, **Pancar, Cumhuriyetin 50. Yılı Özel Sayısı**, Aralık 1973.
- Tataç, Ziya, “Şeker Fabrikalarımız ve Faaliyetleri”, **Köye Doğru Dergisi**, Yıl:3, Sayı:72, 1943.
- Tekeli, Sait Tahsin, **Şeker Sanayinin Millet İktisadımızdaki Yeri ve Önemi**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara 1964.
- Tutsak, Sadiye, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak**, İzmir 1998.
- Türkoğlu, Abdullah, “Türkiye’de Şeker Politikası”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 12, No: 3-4.

Veldet, Turan, **30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi**, Cilt: 2, Türkiye Şeker Fabrikaları Neşriyatı Ankara 1958.

Yetkin, Çetin **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, İstanbul 1982.

Zeytinoğlu, Erol, **Türkiye’de Şeker Endüstrisi (Pancar Yönünden Ziraatı ve Ekonomisi)**, İstanbul 1964.